

Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller: Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği

*Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition: The Case of
Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir*

Esin ÖZTÜRK

Manuscript information:

Received: October 14, 2023

Revised: October 24, 2023

Accepted: October 24, 2023

Authors

Esin ÖZTÜRK
Dicle Üniversitesi, Sosyoloji
Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi, Diyarbakır, TÜRKİYE
E-mail:
esinozturk0521@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3467-1772>

Abstract

Although it was claimed that the influence of religion and metaphysics would disappear in modern society, it is obvious that this theory has not been fully proven. In addition, being religious does not prevent, on the one hand, from benefiting from modern-secular solutions and, on the other hand, from using religion and metaphysics as a basis in the solution and explanation of some events. The way religion is perceived, on the one hand, remains under the influence of modern-secular means, and on the other hand, it exhibits a stance in limbo under the influence of religion. Places such as graves, mausoleums and dervish lodges are visited by people so that their prayers and wishes come true. While some visitors come for the treatment of their children having speech disorders, some others come to pray for finding a job or a spouse. Having 27 graves of Prophet Mohammed's companions around, Hazreti Suleiman Mosque is one of the most remarkable places for the visitors from outside and within the city. This study, which deals with the beliefs and rituals established in the society within the context of grave visiting tradition was designed with the phenomenological method as qualitative research. Participants were selected by using the convenience sampling method in order to be economical and use time effectively. The questions in the prepared structured interview form were directed to 13 participants in total since the data from the responses reached to a repeated saturation. Responses were interpreted in the findings section under the themes that emerged.

Keywords: Grave Visit, Diyarbakir Prophet Suleiman Mosque, Sacred and charisma, Belief, Ritual.

Cite as:

Öztürk, E. (2023). Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller: Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği / Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition: The Case of Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir. *European Journal of Educational & Social Sciences* 8(2), 79 – 88. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10039319>

Öz

Modern toplumda din ve metafiziğin etkisinin ortadan kalkacağı iddia edilmiş olsa da bu teorinin tamamıyla gerçekleşmediği ortadadır. Ayrıca dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel de değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Sözelimi, çocuk sahibi olmak, iş ve eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için mezar, türbe ve tekke gibi mekanlar ziyaret edilmektedir. Bünyesinde 27 sahabe mezarının bulunduğu Hz. Süleyman Camisi şehir dışından ve şehir içinden gelen ziyaretçileri bakımından en çok dikkat çeken ziyaret yerlerinden biridir. Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii örneğinde mezar ziyareti kültürü bağlamında toplumda yerleşen inanç ve ritüelleri konu alan bu çalışma, nitel bir araştırma olarak fenomenolojik yöntemle desenlenmiştir. Katılımcılar ekonomiklik ve zamanı etkin kullanabilmek amacıyla kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Hazırlanan yapılandırılmış görüşme formundaki sorular 13 katılımcıya yöneltilmiş olup alınan cevaplar tekrar eden doygunluğa ulaştığında ortaya çıkan temalar altında bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezar Ziyareti, Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii, Kutsal ve karizma, İnanç, Ritüel.

GİRİŞ

Dinle ilişkilendirilen bazı ritüellerin toplumda yerleşik hale gelmesi, gelenekselleşmesi halinde oluşan inanç ve geleneklerin dinin öz kaynaklarında olup-olmaması önemli değildir. Bazen dini aşan bir hassasiyetle yaşanan bir ritüel kurumsallaşıp toplumsal yapıda vazgeçilmez hale gelebilir. Hatta hurafe olarak kabul edilse de İslam'daki tabiriyle “bidat-ı hasen” yani dine sonradan girse bile iyi olan bir şey olarak telakki edilir. Bununla birlikte mezar ziyareti bir bidat olmasa da türbe veya tekke gibi yerlerde sergilenen “aşırı” olarak görülen tazim, saygı, hürmet içeren birtakım ritüeller geçmişten günümüze dek bidat telakkisiyle eleştiriye tabi tutulmuştur. Diyarbakır özelinde mezarlık ziyaret kültürü o kadar önemli bir ritüel olarak yaşanmaktadır ki vefat eden yakınların her perşembe günü gelenek halinde ziyaret edildiği çokça gözlemlenmektedir.

Diyarbakır'da bazı nebi ve sahabe mezarlarına çokça rastlansa da Hz. Süleyman Camisi bünyesinde mezarları bulunan 27 sahabe şehir dışından ve şehir içinden gelen ziyaretçileri bakımından en çok dikkat çekenidir. Caminin bulunduğu bölgede Hendek operasyonlarının ardından yapılan bazı restorasyonların da bölgeyi dönüştürdüğü ve ziyaret kültürü açısından cezbedici hale geldiği gözlemlenmektedir. Ziyaret kültürü bağlamında yöre halkı arasında yerleşen bazı ritüellerin araştırılması, bu ritüellere ilişkin bazı çelişkiler, ne tür dilek ve ihtiyaçlara binaen ziyaretlerin gerçekleştirildiği ve tespiti çalışma kapsamında önem arz etmektedir.

Seküler ve Modern Çağda Din

Sekülerleşme, özellikle endüstri toplumunda dinsel inançların, pratik ve kurumların toplumsal önemini yitirmesi sürecidir (Marshall, 2009:645). Her ne kadar laiklik kavramı daha çok din ve devlet ilişkisine dair olsa da sanayileşme, rasyonalizm, uzmanlaşma, bürokrasi, bilim ve mantık karşısında geleneksel değerler, inançlar ve pratiklerin gerileyeceği fikrine dayanması sebebiyle sekülerleşme ile yakın bir kavramdır (Slattery, 2010 :302). Modern hatta post-modern olduğu iddia edilen çağımızda sekülerleşmeyle birlikte dinin etkisinin azalacağı veya ortadan kalkacağı tezi yeni bir iddia olmamakla birlikte özellikle Auguste Comte üç hal yasasında pozitivismi bir yeni din halinde kutsarken toplumların düşünme ve olayları açıklama evrimini dinin ve metafiziğin ortadan kalkması ve bilimsel düşüncenin hâkim olmasıyla açıklamıştır (Slattery, 2010: 72-73). Geertz (Özbudun, 2007: 317) ideolojileri dinlerin modern çağdaki karşılıkları olarak görürken Durkheim ise (Aktay & Köktaş, 1998:21)“milli ve politik ideolojileri” din kavramı içerisinde ele almıştır.

Bilgi bağlamında ise sekülerleşme olgusunu genel bir ifadeyle gündelik yaşantıda bilginin ilahi bilgiden ayrılması olarak tarif etmek mümkündür. Batı toplumlarında sıradan bireyin sadece gündelik hayatta değil aynı zamanda kendini anlamlandırma ve kavramsallaştırmada kullandığı bilgiyi ve batılı bilim anlayışını belirleyen süreç bilginin sekülerleşmesi (dünyevileşmesi) ile şekillenmiştir. Coğrafi keşifler, insanlığın hizmetine sunulan bazı icatlar, Rönesans ve Aydınlanmanın da tesirleriyle birlikte Descartes’ın ifadesiyle “düşünen özne” Yaratıcı ile arasında kurduğu bağı özneleşmek tercihinden yana kullanmıştır. Bu durum dinin bireyin dünyasından kovulması ile sonuçlanmıştır (Arkonaç, 2012:94-95). Son tahlilde Batı’da gerçekleşen bazı felsefi ve bilimsel gelişmeler sebebiyle din ve dini kurumların etkisi Batılı toplumlarda tamamen ortadan kalkmasa da ciddi anlamda sarsıntılar yaşamıştır.

Her ne kadar Batıda olduğu kadar keskin olmasa da Doğuda veya Müslüman toplumlarda da sekülerleşmenin dinin algılanma biçiminde ve dindar olanların da uygulamaların da bazı değişimlere yol açtığı ortadadır. Söz gelimi beden üzerinde yapılan ve sınır tanımayan bir takım estetik tasarruflar veya tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olma gibi tercihler modern-seküler çağın sunduğu imkân ve vasıtalarla Müslüman toplumlarda da oldukça yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Çocuk sahibi olmak, iş ya da eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için kutsal kabul edilen mekanları ziyaret etmek de günümüzün çok yaygın ritüellerinden biridir. Sözelimi toplumumuzda bir depremin ardından günahlarımız sebebiyle bu tür olayların başımıza geldiği veya bu tür olayların Tanrının insanlara davranışlarını düzeltmeleri için uyarı niteliğinde olduğu tarzındaki söylemler medyada çok sık dile getirilmektedir. Entelektüelist yaklaşımın kuramcılarında Edward B. Tylor ve James G. Frazer'in klasik çalışmalarında da ortaya koydukları üzere zaten din evrendeki hadiseleri açıklamanın en iyi aracıdır (Morris, 2006: 3). Bu bakımdan bir doğal afetin dini bir bakış açısıyla izah edilmesi entelektüelist yaklaşımla tutarlılık göstermektedir.

Araştırmanın Deseni ve Yöntemi

Çalışma nitel bir araştırma olarak fenomenolojik yöntemle desenlenmiştir. Fenomonolojik desen ile farkında olunan bazı olguların bilgisine derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde odaklanılması hedeflenir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 66). Katılımcılar ise ekonomiklik, pratiklik ve zamanı etkin kullanabilmek amacıyla kolay ulaşılabılır örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Bu şekilde yakın ve erişimi kolay durumlar seçilir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 121; Keskin ve Yazar, 2020:238). Hazırlanan yapılandırılmış görüşme formundaki sorular 13 katılımcıya yöneltilmiş olup alınan cevaplar tekrar eden doygunluğa ulaştığında ortaya çıkan temalar altında bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Katılımcıların profiline ilişkin tablo şu şekildedir:

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Meslek
1	Erkek	45	Din Kültürü Öğretmeni
2	Kadın	30	Din Kültürü Öğretmeni
3	Kadın	37	Edebiyat Öğretmeni
4	Kadın	25	Din Kültürü Öğretmeni
5	Erkek	49	Felsefe Öğretmeni
6	Erkek	47	Edebiyat Öğretmeni
7	Kadın	29	İngilizce Öğretmeni
8	Kadın	52	Biyoloji Öğretmeni
9	Erkek	34	Matematik Öğretmeni
10	Erkek	48	PDR Öğretmen
11	Erkek	45	Matematik Öğretmeni
12	Kadın	14	Öğrenci
13	Kadın	13	Öğrenci

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve meslekleri

Araştırma kapsamında ziyaret yerinin katılımcılar tarafından daha önce ziyaret edilip edilmediği, orada bulunan mezarlarla ilgili araştırmaya veya anlatıya dayalı katılımcıların sahip olduğu bilgiler, şehir dışından gelen misafirlerin götürülüp götürülmediği, diğer ziyaretçilere ve ziyaret niyetlerine ilişkin gözlemleri ve ziyaret ritüelleri hususunda gözlemledikleri birtakım çelişiklere dair aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

- 1- Daha önce hiç Hazreti Süleyman Camisini ziyaret ettiniz mi?
- 2- Orada bulunan mezarlarla ilgili ne biliyorsunuz, araştırdınız mı?
- 3- Şehir dışından gelen misafirlerinizi buraya götürür müsünüz?
- 4- Sebebi ziyaretiniz nedir?
- 5- İnsanlar hangi niyetlerle bu ziyaretleri gerçekleştiriyor?

6- Sizce ziyaret kültürüne ilişkin gözlemediğiniz çelişkili durumlar veya ritüeller var mıdır?

7-

1- Katılımcıların Hazreti Süleyman Camisini Ziyaret Etme Sıklığı

Katılımcılara araştırmaya konu olan ziyaret alanını ziyaret edip etmedikleri ve ne sıklıkla ziyaret gerçekleştirdikleri sorulduğunda bütün katılımcıların hayatlarının belli bir döneminde en az bir kere bile olsa ziyaret ettikleri bilgisine ulaşılmıştır. 49 yaşındaki bir katılımcı (K5: Erkek) sadece 18 yaşında bir defa ziyaret ettiğini o zamandan beri hiç ziyaret etmediğini ifade etmiş; K6 (47, Erkek) ve K12 (Kadın: 14) ise ayda bir defa gittiğini, K7 (Kadın, 29) iki haftada bir düzenli olarak annesini götürdüğünü “*annem olmasaydı bu kadar sık gitmezdim*” diyerek ifade etmiştir. K8 (Kadın, 52) ise her cuma günü gittiğini ifade etmiştir.

2- Katılımcıların ziyaret yerine ilişkin bilgileri

Katılımcılardan 6’sı (K1,K2,K4,K6,K10,K11) ziyaret yeriyle ilgili doğru bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Toplamda 27 sahabenin mezarını orada bulunduğunu ve bunlardan birisinin Halid bin Velid’in oğlu Süleyman olduğunu; Diyarbakır’ı fetheden sahabeler olduklarını, bu coğrafyaya İslam’ı yaymak için geldiklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili oldukça bilgi sahibi olanlar arasında bir din kültürü öğretmeni (K1: Erkek, 45) özellikle halkın sahabe Süleyman’ın Peygamber Süleyman ile karıştırıldığını ifade etmiştir.

Gerçekten de K1’in belirttiği üzere katılımcıların 6’sının (K3,K7, K8, K9, K12, K13) ziyaret yerinde mezarı olan sahabe Süleyman bin Halid’i Süleyman Peygamber ile karıştırdıkları araştırma kapsamında teyit edilmiştir. Weber’in de tespit ettiği üzere “karizma” ve “kutsallık” kavramları birbirinden beslenen ve beraber düşünüldüğünde anlam kazanan olgulardır. Kutsal karizmanın cezbedici ve büyüleyici özelliğın atfedilmesi; bu özelliğın uydurulması veya gerçek olup-olmaması önemli değildir. Önemli olan olağanüstü özellikler atfedilen kutsal karizmanın bir özne olarak insanlar üzerinde içsel ve dışsal anlamda müessir ve hâkim olmasıdır (Weber, 1993: 252). Bu bakımdan ziyaret yerine gelenlerin huzurunda dua ettiği kişi hakkında tarihsel ve gerçek bilgiye sahip olup olmaması ya da sorgulamaması da oldukça anlamlıdır. Önemli olan toplum tarafından ona atfedilen kutsal karizmadır.

En son 18 yaşında ziyaret ettiğini ifade eden 49 yaşındaki bir katılımcı (K5) ise ziyaret yerine ilişkin herhangi bir malumata sahip olmadığını belirtmiştir. Daha ilginç olanı ise oraya ziyarete gelenlerin orada bulunan mezarlardaki kişiler hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade edip bunu bir çelişki olarak ifade eden bir katılımcının (K9: Erkek, 34) kendisinin de mezarlar hakkında malumat sahibi olup olmadığı sorulduğunda şu şekilde cevap vermesidir: “*Bilmiyorum çok, peygamberdir. Bulduğu dönemde dini olarak saygın bir karakterdir. Bu yüzden peygamber unvanı almıştır.*”

K5 haricindeki bütün katılımcılar şehir dışından gelen misafirlerini ziyarete getirdiklerini ifade etmişlerdir. K7 ise hayır cevabını vererek özellikle o bölgedeki müze kafe ve Hevsel bahçesi gibi yerlerin manzarası için misafirlerini götürdüğünü ifade etmiştir.

Ziyaret yerine ilişkin doğru bilgi ve bilince sahip olanlar açısından ise “*Sahabenin Hz. Peygamber’e yakınlığı Hz. Peygamber’e yakın olmak isteyen halkın bu mekâna ayrı bir kutsiyet atfetmesine yol açmaktadır.*” Ücret karşılığında Kur’an okutmakla birlikte halk dindarlığının tipik bir ögesi olan adak adama geleneği içerisinde mevlit okutma adeti de bu bağlamda önem arz eder. Adanan mevlitlerin Hz. Süleyman Camii’nde okutulduğu yaygın bir şekilde görülmektedir. Cami etrafında her yaşta kadın-erkek “Yasincı”lar bulunmaktadır. Yasinciler ücret karşılığında Kur’an ve mevlid okumaktadır ve yasincilik adeta bir meslek gibi kurumsal hale gelmiştir. Caminin etrafında mezarları bulunan sahabelerin ruhanîyetlerinden istifade emek niyetiyle özellikle perşembe ve cuma günleri ziyaret tercih edilmektedir. (Yanmış, 2012:125).

3- Katılımcıların ziyaret sebeplerine ilişkin farklılaşmalar

Katılımcılardan 5’i (K1, K2, K3, K8, K10) “*cuma kılmak, dua etmek, sahabe mezarlarını ziyaret etmek, bir niyetimiz varsa Allah’tan orada bulunan sahabelerin zatı hürmetine kabul etmesini dilemek için, feyz için*” şeklinde dile getirdikleri sebeplerle salt dini ve manevi niyetlerle camiye ziyarete geldiklerini ifade etmişlerdir. Malinowski’nin de belirttiği gibi “*Dinsel esin, iki kaynağa sahiptir: Ölümsüzlük isteği ve Tanrıyla bir araya gelmek için duyulan şiddetli arzu. Bu “ikiz ihtiyaç” tan temel almış ve insanlara hem ne yapmak istediklerini bilme hissini hem de bir huzur ve iyi hal hissi vermiştir. İnsana kaderine hâkim olma imkânı sunmuştur.*” (Morris, 2004: 240). Bu bakımdan çalışmaya konu olan mezarlarda bulunan kişilerin kutsallığına inanılarak huzurlarında Tanrıya daha yakın olma hissi ile dua etmek için ziyaret edilmesi anlamlıdır. Ve ziyaret kültürüne ilişkin mantığı dua ile insanların psikolojik olarak rahatlama, huzur bulma, Yararıya yaklaşma ve dua yoluyla Tanrı’nın kaderi üzerindeki engelleri kaldırması isteğiyle kaderine hâkim olma çabası olarak okumak mümkündür.

K11 ise “*Önceleri sadece ziyaret için gidiyordum. Son 5-6 yılda sadece yolum düştükçe uğruyorum*” cevabını verirken K4, K7, K12 ve K13 ise dua etmek gibi dinî-manevî niyetlerin yanı sıra ziyaret sonrasında gitmişken turistik, kültürel bir gezi olarak da civarda bulunan ve restore edilen mekanları dolaştıklarını söylemişlerdir.

K9 dini-manevi bir amaçla değil, “*tamamıyla kültürel gezi amaçlı olarak ziyaret ediyorum*” cevabını verirken K5 ise “*18 yaşımdan beri gitmiyorum. Gittiğimizde de yeşil alanda vakit geçirmek için gitmiştik*” şeklinde cevap vermiştir.

Dini sebeplerle gitmediğini daha net bir üslupla ifade eden bir katılımcı ise (K6) “*Dini sebeplerle kesinlikle değil, çünkü inanmıyorum. Hurafe olduğunu düşünüyorum. Hatta bu insanların [sahabelerin] Diyarbakır halkına kıyım yaptığını düşünüyorum. Dolayısıyla turistik amaçlı geziyoruz*” cevabını vermiştir.

4- Ziyaretlerin ardında yatan niyetler ve beklentiler

Ziyaretlerin ardında yatan niyetler ve beklentiler bizzat katılımcıların kendi tecrübe ve gözlemleri üzerinden analiz edildiğinde genellikle tekrarlanan cevaplar arasında sınav öncesinde dua etmek, evlilik, eş ve iş bulma, maddi-manevi ihtiyaçlar, sağlık ve çocuk sahibi olmak gibi temalar ortaya çıkmaktadır. K4’e göre ise özel olarak “erkek çocuğu” olmayan aileler de ziyarete

gitmektedir. Özellikle bir erkek çocuğa sahip olmak bölge özelindeki ataerkil kültürün de bir yansıması olması bakımından da anlamlıdır.

Daha spesifik olarak dile getirilenlerden bir tanesi ise K1'in de belirttiği üzere Cuma'dan ilk çıkan kişinin konuşma güclüğü çeken çocukların ağzında anahtar çevirmesi, yine gömme kilit getiren kızların ilk çıkan kişiye kilitte anahtar çevirterek kısmetinin açılacağına inanmasıdır.

K6 ve K8 ise *ceza evindeki yakınları için af çıksın* diye dua etmeye gidenlerin olduğunu yine K6 *büyü bozmak* için gidenlerin olduğuna şahit olduğunu aktarmıştır. K8 ise kendi özelinde yerine getirdiği ritüeli ve niyetini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mesela 7 çeşmeden su içilip dileğin gerçekleşmesi için dua edilir. Dilek kabul olursa Hazreti Süleyman'ın oradaki fırından aldığı ekmekleri dağıtırım. Yeğenimin sınavı için 3 hafta boyunca üst üste gidip dilek dileyip dua ettik. Bazıları yedi hafta gider. Allhtan dileğimize aracı koyduk.” Katılımcının sözlerinden de anlaşılacağı üzere ziyaret edilen kişi bir aracıdır. Allah'a yakın olması sebebiyle bir vesile olarak kabul edilmektedir.

K10, *karı-koca arasının düzelmesi ve çocuklardaki davranış bozuklukları için* de ziyarete gidildiğini; K13 ise *madde bağımlılığından çocukların kurtulması için* ziyaret yerinde dua edildiğini söylemiştir.

Görüldüğü üzere benzer temalarla birlikte daha özel ve fenomenolojik anlamda bireylerin dünyasında kendilerince değer ve anlam atfettikleri niyetler ziyaretlerin ardında yatan motivasyonları oluşturmaktadır.

5- Ziyaret kültürüne ilişkin gözlemlenen çelişkili durumlar ve ritüeller

Katılımcıların tecrübe ve yorumlarına bakıldığında ziyaret kültürüne ilişkin oluşan bazı ritüellerin dinde yeri olmaması sebebiyle daha önce de dile getirildiği üzere uydurulmuş, hurafe olarak görüldüğü ve katılımcılar tarafından eleştirildiği gözlemlenmiştir.

K1, ziyaret yöresinde oluşan dilencililiğin bir sektöre dönüşmesi; adeta kurumsallaşmasını eleştirirken anahtar çevirme ritüeline ilişkin yaşamış olduğu bir olayı şu şekilde ifade etmiştir: *“Bir keresinde Cuma namazı çıkışında genç bir kız yaşlı bir adama elindeki gömme kilidin anahtarını çevirtti. Şahıs bana neden kızın böyle yaptırdığını sorduğunda nasibinin açılması için diye cevap verdim. Adam aldığı cevap karşısında “eyvah benim kızımın nasibi kesilirse ne olacak şimdi” diyerek üzüldü. Ama gerçekten çok üzüldü. Ve ben de adamın üzülmemesi gerektiğini böyle bir şeyin olmayacağını söyleyerek onu teskin ettim.”* Katılımcının anlattığı örnekten de anlaşılacağı üzere dinde yeri olmayan bir ritüel dinde yeri olmayan başka bir inancın da ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Yine K1, camiinin altında mezarları bulunan sahabelerin şehit olmaları sebebiyle vücutlarından akan kanların duvarda iz bıraktığı ve hala duvarda var olan kızılığın sahabelerin kanı olarak kabul edilmesini eleştirmiştir. Atatürk'ün mozolesinde olduğu gibi sahabelerin de üzerleri kapalı bir vaziyette olduğu ve üzerinden asırlar geçtiği için bilimsel açıdan bakıldığında bunun mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Yine K11 de insanların bu şekilde düşündüğünü ve sahabelerin kanlarının hala akmaya devam ettiğine inandıklarını söylemiştir. Araştırma

kapsamında ziyaret yerinde yapılan gözlemlerde de bu inancı ispat eden bazı görüntüler kayıt altına alınmıştır. Bazıları mezarların önünde ve caminin içinden görülebilen Sahabe Süleyman bin Halid'in mezarı karşısında dua ederken bazılarının ise aşağıya inip caminin dışında üzerinde genişçe kıvrık bir leke olan duvarın önünde dua ettiği gözlemlenmiştir.

K2 ise ziyaret esnasında Allah inancına ters düşecek derecede ileriye giden bir din algısının oluştuğunu ifade etmiştir. Bölgede bu anlamda “mellelik” ve “seydalık” olarak tabir edilen kanaat önderliği şeklinde ortaya çıkan kurumsal yapının bahsedilen dinin idrak ediliş şekline zemin hazırladığını da dile getirmiştir. Yine K2 “*Kendini rahatlatma biçimine dönüşen bir dindarlığın*” ortaya çıktığını şu sözlerle dile getirmiştir: “*Mesela orada para karşılığında birisine vekaleten Kuran okutuluyor. Ama okuyan kişinin gerçekten okuyup okumadığını, ehil olup olmadığını sorgulamıyor. Ve burada para vererek sistemin devamını sağlıyor.*”

K2 gözlemlenmiş olduğu diğer bir çelişkiyi ise şu şekilde açıklamıştır: “*Bir de yeni dönemde ise modern yapılaşma ile manevi niyetlerden ziyade seküler-turistik niyetlerle ziyaret edildiğini gözlemliyorum. Bu durum da maneviyatı eksiltiyor. Civarda yapılan kültürel sanatsal birtakım etkinlikler surların restore edildikten sonra daha seküler-turistik bir hal aldı. Her ne kadar insanların niyetlerini bilemesek de en azından yapılan yorumlardan bunu anlıyoruz. Oysaki asıl amaç dini ve manevi duygularla ilgili ise bölgedeki yeni yapıların bir önemi olmamalıdır.*”

K3 “*Bazıları direkt orada bulunan zattan medet umarak dua ediyor. Doktora gitmek yerine tek tek türbe geziyorlar. Hatta bazı türbelerde etrafında dolanmaya bile şahit oldum*” sözüyle ve K4 “*Allahtan değil de orada yatan zattan dileklerin istenmesi. Bir ziyaretçiyi, duvara isim yazarken gördüm; ama amacını bilmiyorum*” ifadesiyle, K6 ise “*Ölen kişilerden medet beklemenin boş ve yanlış olduğunu düşünüyorum. İsteklerinin gerçekleşmediğini düşünüyorum*” sözleriyle ziyaret kültürüne ilişkin eleştirilerini dile getirmişlerdir.

K10 “*Bitmiş zaten %80-90 buradaki ziyaret kültürü dinimize uymuyor. Gerçek ve doğru İslam'ı bilmiyoruz. Allah'tan başka şeylerden medet umma var. Kabir ziyaretindeki usul ve adaba da uyulmuyor*” derken K11 ise “*Gidip birisinin oradaki demiri öpmesi resmen şirktir. Onların hatırı için diyerek dua etmek lazım*” görüşüyle kendine göre nasıl dua edilmesi gerektiğini tarif etmiştir.

K7, “*Para karşılığında Arapça dua okutulması Türkçe okutulunca kabul olunmayacağını düşünülmesi*” şeklinde tanımladığı manevi duyguların sömürüldüğü bir sektörün, bir düzenin ortaya çıkmasını eleştirmiştir. Ziyaret yerinde bulunan çeşme sularının mübarek sayılması, kekeleyen çocukların düzelmesi için kapı kilitlerinin çocuklara yalıtılması, orada küçük bir taşın duvara yapıştırılması ve düşmezse duanın kabul olacağını düşünülmesi ve ardışık 3 Perşembe duanın kabul olması için ziyaret edilmesi gerektiği gibi inançların dinde bir yerinin olmadığını belirterek eleştirmiştir.

K8 de yaşadığı bazı tecrübelerle ziyaret yerindeki bazı din dışı ritüelleri şu sözlerle tasvir etmiştir: “*Örneğin bir kişi orada otururken yanıma gelip kendi dileğinin gerçekleşmesi için getirdiği tesbihten bir Fatıha 3 ihlas suresi okumamı istemişti. Bir de kapıda duran bir kadın konuşamayan çocuğu için getirdiği kilidi 3 kez açıp 3 kez kapamamı istemişti.*”

K9 ise bazı kimselerin gerçek anlamda orada mezarı bulunan kişilerin kim olduğunun bilmemesine rağmen sırf toplumdan etkilenecek bu görevi yerine getirdiklerini aktarmıştır. Hatta toplumsal uyum ve kabul görmek, dışlanmamak için ziyaret yapıldığını söylemiştir. “*Bazı aileler de şunu gözlemliyorum. İzmir’den Diyarbakır’a geldiniz, nasıl hazreti Süleyman’ı ziyaret etmeden dönersiniz?*” şeklinde dile getirilen söylemin bir baskı unsuruna dönüştüğünü ifade etmiştir. K13 ise hem zihinsel hem de bedensel engelli çocukların içerideki odalara kilitlenip bir süre iyileşmeleri için yalnız bırakılıp üzerlerine kapının kapatıldığına şahit olduğu söylemiştir. Ve bu uygulamayı yanlış bulduğunu dile getirmiştir.

SONUÇ

Son tahlilde katılımcıların gözlemlerinde de ifade ettikleri üzere çalışmaya konu olan ziyaret yerinde dinin temel kaynaklarında yeri olmayan bazı hurafeler ortaya çıkmıştır. Katılımcılar bu tür ritüelleri eleştirirken bir yandan da kedilerince ziyaretin nasıl olması gerektiği hususunda yorumlarda bulunmuştur. Sosyolojik ve antropolojik bakış açılarıyla desteklenen katılımcı görüşleri analiz edildiğinde özetle şu yorumları yapmak mümkündür.

Modern toplumda din ve metafiziğin etkisinin ortadan kalkacağı iddia edilse de tamamıyla bu teorinin gerçekleşmediği ortadadır. Ayrıca dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel de değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Çocuk sahibi olmak, iş ya da eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için kutsal kabul edilen mekanları ziyaret etmek de günümüzün çok yaygın ritüellerinden biridir. Depremin ardından günahlarımız sebebiyle bu tür olayların başımıza geldiği veya bu tür olayların Tanrının insanlara davranışlarını düzeltmeleri için uyarı niteliğinde olduğu tarzındaki söylemler medyada çok sık dile getirilmektedir. Din evrendeki hadiseleri açıklamada başvurulan en önemli araçtır. Bu bakımdan bir doğal afetin dini bir bakış açısıyla izah edilmesi bahsedilen yaklaşımla tutarlılık göstermektedir.

Çalışmaya konu olan mezarlarda bulunan kişilerin kutsallığına inanılarak huzurlarında Tanrıya daha yakın olma hissi ile dua etmek için ziyaret edilmesi anlamlıdır. Ve ziyaret kültürüne içkin mantığı dua ile insanların psikolojik olarak rahatlama, huzur bulma, Yaratıcıya yaklaşma ve dua yoluyla Tanrı’nın kaderi üzerindeki engelleri kaldırması isteğiyle kaderine hâkim olma çabası olarak okumak mümkündür.

Ziyaretçilerin ziyaret yerine ilişkin bilinç düzeylerini anlamlandırma uğraşında Weber’in karizma ve kutsal kavramlarına ilişkin tespitlerini yinelemek önem arz eder. “Karizma” ve “kutsallık” kavramları birbirinden beslenen ve beraber düşünüldüğünde anlam kazanan olgulardır. Kutsal karizmanın cezbedici ve büyüleyici özelliğın atfedilmesi; bu özelliğın uydurulması veya gerçek olup-olmaması önemli değildir. Önemli olan olağüstü özellikler atfedilen kutsal karizmanın bir özne olarak insanlar üzerinde içsel ve dışsal anlamda müessir ve hâkim olmasıdır. (Weber, 1993: 252). Bu bakımdan ziyaret yerine gelenlerin huzurunda dua ettiği kişi hakkında tarihsel ve gerçek bilgiye sahip olup olmaması ya da sorgulamaması da oldukça anlamlıdır. Yani

Süleyman bin Halid isimli sahabenin Süleyman Peygamber ile karıştırılması önemli değildir; önemli olan toplum tarafından ona atfedilen kutsal karizmadır.

Ziyaret mekanları bir yandan samimi, dini-manevi duygu ve niyetlere sahip insanları cezbederken diğer taraftan da duygu ve maneviyat sömürsüne dayalı bir dilencilik sektörünü de ortaya çıkarmaktadır. Parayla Kuran okutmak da dahil olmak üzere ziyaret yerinde kurumsallaşan dilencilik ziyaretçiler tarafından sert bir dille eleştirilmektedir. Hendek olaylarından sonra bölgede gerçekleşen restorasyonların da yapılan ziyaretlerin doğasını değiştirdiği turistik ve seküler bir hale evrildiği dile getirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay Y. & E. Köktaş (1998), *Din sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yay.
- Arkonaç, S. (2004), “Gerçekliğin İnşasında Özne ve Öteki Kavramlarının Bu Ülkede Düşündürdükleri”, *İÜEF Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 8. Sayı.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Morris, B. (2004), *Din üzerine antropolojik incelemeler*. (Çev.: Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Özbudun, S., Şafak, B., Altuntek, S. (2007). *Kuram ve Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yay.
- Slattery, M. (2010), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev. Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev.: Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Yanmış, M. (2012). "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 /1.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (2021). Ankara: Seçkin Yay.
- Yazar, T., & Keskin, İ. (2020). Nitel araştırmada örneklem. In B. Oral & T. Yazar (Eds.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

